

Iwona Dys¹

Dopuszczalność dowodu z podsłuchu w postępowaniu karnym w świetle konstytucyjnej wolności i ochrony tajemnicy komunikowania się

Słowa kluczowe: wolność komunikowania się, ochrona korespondencji, podsłuch procesowy, dowód prywatny, podsłuch prywatny, owoce zatrutego drzewa, rzetelny proces

Keywords: freedom of communication, secrecy of correspondence, control of the telephone conversation, private evidence, phone tapping, the fruit of the poisonous tree doctrine, fair trial

Streszczenie

Wolność komunikowania i ochrona tajemnicy korespondencji, zaliczana do kategorii klasycznych wolności obywatelskich, odgrywa we współczesnych państwach demokratycznych doniosłą rolę. Nie jest ona jednak wolnością absolutną i doznaje pewnych ograniczeń. Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie najważniejszych z nich, zawartych w polskiej ustawie karnoprocesowej. Po pierwsze, wskazują na kontrolę rozmów telefonicznych stosowaną przez organy procesowe i warunki jej dopuszczalności. Następnie analizie poddają podsłuch stosowany przez osoby prywatne i możliwość wykorzystania go jako dowód w postępowaniu karnym. W tym zakresie przedstawiam regulację obowiązującą do 1 lipca 2015 r. i wskazuję na jej wady i niedociągnięcia oraz poddaję ocenie wprowadzenie nowego art. 168a kpk, implementującego do polskiego porządku prawnego doktrynę owoców zatrutego drzewa. Postaram się wykazać, że takie działanie ustawodawcy zwiększa przymiot rzetelności procesu i jest zgodne z zasadą demokratycznego państwa prawa.

¹ Autorka jest doktorantką w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. E-mail: iwona.dys@prawo.uni.wroc.pl.

Summary

The admissibility of tapping in the penal proceeding in the light of the constitutional freedom and protection of secrecy of communication

The freedom of communication and the secrecy of correspondence is one of the basic civil freedoms and they play crucial roles in the democratical states. Of course, the already mentioned freedom and secrecy cannot be unlimited. The article is focused on underlining the main limitations of the freedom and secrecy, which are a part of the Polish penal proceeding. First of all, the article analyses the admissibility of control of telephone conversations, which is applied by national authorities. Secondly, the issue of illegal phone tapping by private person and admissibility of using the obtained information as an evidence in the penal procedure are presented and analysed. The new aspect of penal procedure, which came into force on 1st July 2015, is presented in this context and its disadvantages are underlined. Finally, the article presents the new regulation – article 168a of the Penal Proceeding Code, which implements „the fruit of the poisonous tree doctrine”. The author intends to prove the fact, that this amendment has significant impact on the rule of fair trial and is compliant with the principles of democratical state.

✱

I.

Przedmiotem niniejszego artykułu będzie analiza konstytucyjnej wolności i ochrony tajemnicy komunikowania się w kontekście dopuszczalności wykorzystania dowodu z podsłuchu w polskim procesie karnym. Rozwój techniki doprowadził w XX w. do powstania i upowszechnienia się wielu rodzajów środków komunikowania się na odległość. Wychodząc naprzeciw postępowi nauki, ustawodawcy państw demokratycznych zagwarantowali w aktach prawnych rozwiązania, umożliwiające w ramach szeroko rozumianego prawa do prywatności swobodę i ochronę nieskrępowanego porozumiewania się bez ingerencji osób trzecich. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.² jako najwyższy akt w państwie, stosowany bezpośrednio,

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

zawiera rozwiązania gwarantujące wszystkim znajdującym się pod jurysdykcją polską, wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się.

Jednocześnie wolność ta nie jest wolnością absolutną i doznaje niekiedy pewnych ograniczeń. Ich dopuszczalność została przewidziana zarówno w Konstytucji, jak i aktach międzynarodowych. Spełnienie szeregu przesłanek warunkuje uznanie danego ograniczenia jako zgodnego z prawem.

Najbardziej dotkliwe z ograniczeń omawianej wolności przewidziane zostało na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.³ Ustawodawca polski, wychodząc naprzeciw konieczności walki z rosnącą przestępczością, przewidział możliwość wykorzystania podsłuchu rozmów telefonicznych w niektórych przypadkach. Jednocześnie podsłuch taki, ingerujący znacząco w wolność człowieka, został obwarowany licznymi rygorami. Tylko ich kumulatywne spełnienie pozwala na zakwalifikowanie podsłuchu procesowego jako dopuszczanego w demokratycznym państwie prawa.

Wątpliwości budzi natomiast dopuszczalność wykorzystania w postępowaniu karnym dowodu uzyskanego w ramach podsłuchu stosowanego przez osoby prywatne. Zagadnienie to komplikuje się dodatkowo, jeżeli nagranie z takiego podsłuchu zostało zdobyte w sposób sprzeczny z prawem. Wydaje się, że nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r., stanowi odpowiedź ustawodawcy na zgłaszane postulaty uregulowania tej kwestii. Art. 168a implikujący do polskiego systemu prawnego doktrynę tzw. owoców zatrutego drzewa, jednoznacznie przesądza o zakazie wykorzystania w procesie karnym dowodów uzyskanych w ramach czynu zabronionego, wzmacniając tym samym prawnokarną ochronę konstytucyjnej wolności i ochrony tajemnicy komunikowania się.

II.

Wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się stała się przedmiotem wielu aktów międzynarodowych, zarówno o zasięgu uniwersalnym, jak i regionalnym. Akty te wyznaczają pewien minimalny zakres ochrony, który następnie musi być przestrzegany przez ustawodawców krajowych.

³ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.).

Pierwszym z aktów, który odnosi się do omawianej problematyki, jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta 10 grudnia 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ⁴. Z punktu widzenia omawianej wolności największe znaczenie ma art. 12 Deklaracji, zgodnie z którym nikt nie może być poddany arbitralnemu ingerowaniu w korespondencję, a każdy człowiek ma prawo do ochrony przed takim ingerencjom i atakom. Podobnie wolność tę traktuje Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych⁵. Artykuł 17 tego aktu stanowi bowiem zakaz arbitralnej i bezprawnej ingerencji w korespondencję, a także gwarantuje prawo do ochrony prawnej przed takimi atakami i ingerencjami. Wolność i ochrona korespondencji potraktowana została w tych aktach jako element szeroko rozumianego prawa do prywatności. Należy także zauważyć, że gwarantują one głównie ochronę korespondencji, ustanawiając zobowiązanie państwa o charakterze negatywnym. Jednocześnie należy uznać, że nie zakazują każdej ingerencji państwa, ale jedynie takiej, która miałaby charakter arbitralny lub bezprawny. Zgodnie ze stanowiskiem Komitetu Praw Człowieka oznacza to, że ingerencja może nastąpić tylko w wypadkach przewidzianych przez prawo i na podstawie prawa, które musi być zgodne z postanowieniami, celami i zasadami Paktu oraz że powinna ona mieć uzasadnienie w danych okolicznościach⁶. Art. 17 Paktu w przeciwieństwie do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁷ nie wskazuje natomiast wprost na przesłanki, które uzasadniałyby ingerencję państwa w szeroko rozumianą prywatność jednostki.

W Konwencji wolność komunikowania się została zagwarantowana w art. 8, który gwarantuje prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, mieszkania i korespondencji. Wolność komunikowania się została więc ujęta jako element szeroko rozumianego prawa do prywatności, a nie jako samoistna wolność, podobnie jak ma to miejsce w aktach należących do systemu uniwersalnego.

⁴ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (12.06.2015).

⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 Nr 38, poz. 167).

⁶ Komentarz Ogólny nr 16 z 8 kwietnia 1988 r., pkt. 3–4.

⁷ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 ze zm.).

Postanowienia Konwencji niejednokrotnie wymagają interpretacji dokonywanej przez Europejski Trybunał Praw Człowieka z siedzibą w Strasburgu, czemu sprzyja z pewnością nieostrość zwrotów, a także konieczność zachowania daleko idącej ostrożności przy stosowaniu ograniczeń przez ustawodawców krajowych. Trybunał wiele razy wypowiadał się w sprawach dotyczących ograniczeń wolności komunikowania się i ochrony tajemnicy korespondencji, przede wszystkim przedmiotem jego rozważań stała się dopuszczalność stosowania podsłuchu jako godzącego w wolność z art. 8 Konwencji⁸. Zgodnie ze stanowiskiem Trybunału środki podsłuchu stanowią ingerencję władzy publicznej w omawianą wolność z uwagi na fakt, że rozmowy telefoniczne zaliczamy do „korespondencji” i „życia prywatnego”, o których mowa w Konwencji. Trybunał wskazuje jednak, że stosowanie podsłuchu jest w niektórych sytuacjach dopuszczalne, przede wszystkim w celu zapobieżenia przestępstwom czy ochronie bezpieczeństwa państwa.

Analizując akty prawa międzynarodowego, należy zauważyć, że gwarantują one omawianą wolność, przede wszystkim nakładając na państwa obowiązek o charakterze negatywnym, polegający na zakazie ingerencji. Ponadto każdy z aktów posługuje się pojęciem „korespondencja”, co niewątpliwie związane jest z tym, że w latach ich uchwalania komunikacja międzyludzka odbywała się głównie drogą listowną. W związku z tym rozwiązania na gruncie prawa międzynarodowego skupiają się przede wszystkim na drugim elemencie omawianej wolności, gwarantując ochronę tajemnicy korespondencji. Rozwój środków porozumiewania się na odległość nie umknął jednak praktyce stosowania prawa, która do „korespondencji” zalicza obecnie także inne metody komunikacji.

III.

Polski ustrojodawca zamieścił wolność komunikowania się w rozdziale II Konstytucji, który stanowiąc o prawach i wolnościach człowieka, wyzna-

⁸ Patrz m.in.: Wyrok ETPCz w sprawie *Draksas v. Litwa* z 31 lipca 2012 r., skarga nr. 36662/04, Decyzja ETPCz w sprawie *Lachowski p. Polsce* z 6 maja 2014 r. nr 9208/05, Wyrok ETPCz w sprawie *Campbell p. Wielkiej Brytanii* z 25 marca 1992 r., skarga nr 13590/88, Wyrok ETPCz w sprawie *Kopp p. Szwajcarii* z 25 marca 1998 r., skarga nr 23224/94.

cza status jednostki w państwie. W orzecznictwie sądowym wskazuje się, że wolność ta jest jedną z najważniejszych wartości państwa demokratycznego⁹. Artykuł 49 ustawy zasadniczej zapewnia wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Komunikowanie się polega na porozumiewaniu się ze sobą, utrzymywaniu kontaktów, zarówno za pomocą słów, jak i niewerbalnie, poprzez gesty, symbole czy drogą elektroniczną, przy czym w procesie tym biorą udział co najmniej dwie osoby¹⁰. Wolność ta jest więc pojmowana bardzo szeroko, dotyczy zarówno korespondencji listowej, rozmów telefonicznych, jak i innych form przekazu¹¹. Trybunał Konstytucyjny stoi na stanowisku, że do zakresu omawianej wolności należy zaliczyć także inne rodzaje łączności i związane z nią dokumenty, takie jak polecenia zapłaty, przelewów czy korespondencję z bankiem¹². Ponadto, wbrew stanowisku reprezentowanemu w piśmiennictwie, Trybunał przyjmuje szerokie rozumienie wolności komunikowania się i nie przeciwstawia jej kategorycznie prawu do prywatności. Co za tym idzie, ochroną konstytucyjną objęta będzie także treść komunikowana bezpośrednio¹³. Trybunał uznaje, że wolność komunikowania się jest przejawem prawa do prywatności i obejmuje ona nie tylko tajemnicę korespondencji, ale wszelkie kontakty międzyosobowe¹⁴.

Wolność komunikowania się oznacza swobodę wyboru przez jednostkę, czy chce brać udział w procesie komunikacji. Ustrojodawca nie poprzestaje jednak na zagwarantowaniu wolności komunikowania, ale zapewnia także jej ochronę, która powinna być rozumiana jako zabezpieczenie procesu komunikowania się pomiędzy adresatem i odbiorcą przed niepożądaną ingerencją osób trzecich. Jak wskazuje Sąd Najwyższy, wolność komunikowania jest jedną z konsekwencji szeroko rozumianej wolności obywatelskiej i osobistej i obejmuje każdą formę komunikowania się między ludźmi. Z kolei tajemnica korespondencji jest wg SN pojęciem węższym i wiąże się z prawem każdego człowieka do poszanowania jego życia prywatnego i prawa

⁹ Wyrok Sądu Rejonowego w Suwałkach z 22 grudnia 2009 r., II K 155/09, LEX nr 1222262.

¹⁰ B. Banaszak, *Komentarz Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 304.

¹¹ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 59.

¹² Wyrok TK z 11 kwietnia 2000 r., K 15/98 (Dz.U. 2000 Nr 28, poz. 351).

¹³ Wyrok TK z 2 lipca 2007 r., K 41/05 (Dz.U. Nr 124, poz. 871).

¹⁴ Wyrok TK z 20 czerwca 2005 r., K 4/04 (Dz.U. Nr 124, poz. 1042).

do zachowania w tajemnicy treści informacji przekazywanej innym. Tajemnica korespondencji, zgodnie z orzecznictwem SN jako dobro osobiste z art. 23 Kodeksu cywilnego, mieści się więc w szeroko rozumianej wolności komunikowania, nie mniej jest odrębnym dobrem osobistym, którego naruszenie może nastąpić przede wszystkim poprzez bezprawne zapoznanie się z treścią korespondencji przez osobę do tego nieuprawnioną¹⁵. Trybunał Konstytucyjny podkreśla, że istotą komunikowania się jest swoboda porozumiewania się konkretnych osób, która związana jest z kolei z poufnością. Poufność tą określa się mianem tajemnicy¹⁶. Żaden inny podmiot poza biorącymi udział w tym procesie nie powinien mieć dostępu do przekazywanych informacji, a tym bardziej udostępniać je na forum publicznym. Wskazuje się także, że ochrona tajemnicy komunikowania się ma charakter gwarancyjny w stosunku do wolności komunikowania się i jest kontynuacją rozumianej tradycyjnie na gruncie prawa międzynarodowego tajemnicy korespondencji, zmodyfikowanej na skutek intensywnego rozwoju środków przekazu¹⁷. Na państwie ciąży natomiast obowiązek ochrony tej wartości, zarówno przed nielegalnymi działaniami jego organów, ale także osób prawnych i fizycznych¹⁸. Wolności wyrażone w art. 49 Konstytucji podlegają bowiem ochronie zarówno w stosunkach wertykalnych, jak i horyzontalnych¹⁹. Jest to niezwykle istotne z punktu widzenia dopuszczalności podsłuchu prywatnego, o którym mowa w dalszej części niniejszego opracowania.

Artykuł 49 Konstytucji, gwarantujący wolność i tajemnicę komunikowania się, stanowi jednocześnie, że ograniczenie tej wolności może nastąpić w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony. Oznacza to, że ustrojodawca polski, na wzór standardów międzynarodowych, przyjął koncepcję wolności formalnej. Trybunał uznaje, że zarówno wolność, jak i ochrona tajemnicy komunikowania się nie ma charakteru absolutnego i podlega pewnym ograniczeniom. Nie ulega natomiast wątpliwo-

¹⁵ Wyrok SN z 24 września 2010 r., IV CSK 87/10, LEX nr 622216.

¹⁶ Wyrok TK z 15 lipca 2009 r., K 64/07 (Dz.U. Nr 117, poz. 988).

¹⁷ A. Rost, *Tajemnica komunikowania się*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, red. W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski, Warszawa 2009, s. 579.

¹⁸ B. Banaszak, *Komentarz...*

¹⁹ M. Bartoszewicz, *Art. 49. Tajemnica komunikowania się*, [w:] *Komentarz. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* red. M. Haczkowska, Warszawa 2014, s. 78.

ści, że muszą one wypełniać przesłanki tzw. ogólnej klauzuli limitacyjnej z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Spełnienie wszystkich jej warunków o charakterze formalnym i materialnym pozwala na uznanie ograniczenia konstytucyjnej wolności za dopuszczalne w demokratycznym państwie prawa²⁰.

IV.

Najistotniejszym i najczęściej występującym w praktyce ograniczeniem wolności z art. 49 Konstytucji jest ograniczenie przewidziane przez Kodeks postępowania karnego, który reguluje dopuszczalność ingerencji organów postępowania poprzez zastosowanie tzw. podsłuchu procesowego. Niewątpliwie rozwiązanie takie podyktowane jest koniecznością walki z przestępczością, która sama w sobie stanowi zagrożenie dla wielu wartości, także tych konstytucyjnych. Pomimo generalnej aprobaty dla stosowania podsłuchu jako środka pozwalającego na efektywną walkę z rosnącą przestępczością, wciąż podnosi się, że jest on drastycznym naruszeniem wrażliwych i zagwarantowanych konstytucyjnie swobód jednostki²¹. Z tego względu podsłuch, nawet ten procesowy i uregulowany kodeksowo, budzi wiele wątpliwości i obaw.

Polski ustawodawca zagadnieniom dotyczącym podsłuchu procesowego poświęcił rozdział 26 Kodeksu postępowania karnego, zatytułowany „Kontrola i utrwalanie rozmów”. Rozwiązania zawarte w polskim porządku prawnym zgodne są ze standardami międzynarodowymi. Kodeks zawiera zespół przesłanek, których kumulatywne spełnienie jest warunkiem koniecznym, aby podsłuch jako znaczące ograniczenie wolności konstytucyjnych został uznany za dopuszczalny w demokratycznym państwie prawnym.

Po pierwsze, uprawnionymi do kodeksowej kontroli są organy procesowe, co będzie odróżniało podsłuch procesowy od prywatnego. Jak wskazuje bowiem Sąd Najwyższy, przepisy rozdziału 26 kpk, odnoszące się do kontroli i utrwalania rozmów za pomocą środków technicznych, nie dotyczą prywatnego gromadzenia dowodów²².

²⁰ Wyrok ETPCz w sprawie Malone p. Wielkiej Brytanii z 2 sierpnia 1984 r., skarga nr 8691/79.

²¹ K. Dudka, *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998, s. 60.

²² Wyrok SN z 10 maja 2002 r., WA 22/02, OSNKW 2002/9–10/77.

Zgodnie z art. 237 kpk kontrola taka może być przeprowadzona już po rozpoczęciu postępowania, przy czym przyjmuje się, że wystarczy, aby była to faza *in rem*²³. Ponadto celem kontroli musi być wykrycie i uzyskanie dowodów dla toczącego się postępowania lub zapobieżenia popełnieniu nowego przestępstwa. Instytucja ta pełni więc rolę nie tylko dowodową, ale i prewencyjną. Ta druga budzi pewne zastrzeżenia u niektórych autorów²⁴.

Ustawodawca określił także krąg podmiotów, wobec których kontrola rozmów jest dopuszczalna. Należą do nich zarówno osoba podejrzana (potwierdza to więc tezę, że kontrola może być stosowana już w fazie *in rem*, przed wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów lub przesłuchaniu w charakterze podejrzanego), jak i oskarżony, pokrzywdzony oraz inna osoba, z którą oskarżony może się kontaktować, albo która może mieć związek ze sprawcą lub grożącym przestępstwem. Mogą być więc to osoby z kręgu rodziny sprawcy, jego bliscy, a nawet znajomi i sąsiedzi. Wskazuje się natomiast, że niedopuszczalnym jest stosowanie podsłuchu do osób objętych zakazem dowodowym z art. 178²⁵. W kształcie po nowelizacji, która weszła w życie 1 lipca 2015 r., zakaz ten obok obrońcy i adwokata obejmuje także radcę prawnego, co do faktów, o których dowiedział się, udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę. Warto zaznaczyć także, że w związku z dodaniem wspomnianą nowelą art. 178 a, określającego warunki przesłuchania mediatora, wydaje się, że zakaz dotyczy także jego.

Istotnym jest, że postanowienie o zastosowaniu podsłuchu procesowego każdorazowo powinno dokładnie określać podmiot, wobec którego ma być on stosowany. Jeżeli w toku postępowania zajdzie potrzeba objęcia nim także innych osób, należy wystąpić do sądu z wnioskiem o poszerzenie kontroli²⁶. Precyzyjne określenie osoby, która ma być objęta podsłuchem oraz ograniczenie tego podsłuchu tylko do tej osoby, spełnia funkcję gwarancyjną. Kontrola rozmów jest środkiem ograniczającym konstytucyjną wolność i tajemnicę komunikowania i jako wyjątek od ogólnej swobody powinna być interpretowana ściśle. Przepisy ingerujące w konstytucyjne prawa i wolno-

²³ T. Gregorczyk, *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*, Kraków 2005, s. 593.

²⁴ Zob.: K. Dudka, *Kontrola...* op.cit., s. 67 oraz K. Szczechowicz, *Podsłuch telefoniczny w polskim procesie karnym*, Olsztyn 2009, s. 35–36.

²⁵ T. Gregorczyk, *Kodeks Postępowania Karnego...*, s. 590.

²⁶ Wyrok SN z 3 grudnia 2008 r., V KK 195/08, OSNKW 2009/2/17.

ści jednostki nie powinny pozostawiać organom je stosującym nadmiernej swobody. W związku z tym należy poddać krytyce pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy, zgodnie z którym kwestia wykorzystania w toczącym się postępowaniu karnym treści zapisów utrwalonych w trakcie podsłuchu zależy wyłącznie od sądu i nie ogranicza się tylko do tej osoby, która została wymieniona w postanowieniu wydanym na podstawie art. 237 kpk²⁷.

Kolejnym wymogiem pozwalającym na zakwalifikowanie podsłuchu procesowego jako zgodnego z prawem jest stosowanie go tylko wówczas, gdy toczące się postępowanie lub obawa popełnienia nowego przestępstwa dotyczy jednego z czynów zabronionych, wymienionych w art. 247 § 3 kpk²⁸. Wymóg ścisłej interpretacji art. 237 podyktowany jest koniecznością zapewnienia należytej ochrony praw i wolności obywateli przed nadmierną ingerencją organów państwowych w ich życie prywatne²⁹.

Istotne jest to, że wykorzystanie jako dowodu nagrań uzyskanych podczas stosowania podsłuchu procesowego dopuszczalne jest wyłącznie w postępowaniu karnym o takie przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, co do którego możliwe jest zarządzenie kontroli. Wątpliwości budzi natomiast fakt, czy

²⁷ D. Drajewicz, *Glosa do postanowienia SN z dnia 25 marca 2010 r. sygn. I KZP 2/10*, „Prawo i Prokuratura” 2011, nr 9, s. 169–174.

²⁸ Ustawodawca w art. 243 § 3 kpk do przestępstw uzasadniających zastosowanie podsłuchu procesowego zaliczył: zabójstwo, narażenie na niebezpieczeństwo powszechne lub spowodowania katastrofy, handel ludźmi, uprowadzenie osoby, wymuszanie okupu, uprowadzenie statku powietrznego lub wodnego, rozbój, kradzież rozbójnicza lub wymuszenie rozbójnicze, zamach na niepodległość lub integralność państwa, zamach na konstytucyjny ustroj państwa lub jego naczelne organy, albo na jednostkę Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, szpiegostwo lub ujawnienie informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”, gromadzenie broni, materiałów wybuchowych lub radioaktywnych, fałszowanie oraz obrót fałszywymi pieniędzmi, środkami lub instrumentami płatniczymi, albo zbywalnymi dokumentami uprawniającymi do otrzymania sumy pieniężnej, towaru, ładunku albo wygranej rzeczowej, albo zawierającymi obowiązek wpłaty kapitału, odsetek udziału w zyskach lub stwierdzenie uczestnictwa w spółce, wytwarzanie, przetwarzanie, obrót i przemyt środków odurzających, prekursorów, środków zastępczych lub substancji psychotropowych, a także gdy przestępstwo to dotyczy: zorganizowanej grupy przestępczej, mienia znacznej wartości, użycia przemocy lub groźby bezprawnej w związku z postępowaniem karnym, łapownictwa i płatnej protekcji, stręczycielstwa, kuplerstwa i sutenerstwa, przestępstw określonych w rozdziale XVI Kodeksu Karnego – czyli przestępstw przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstw wojennych.

²⁹ Uchwała SA w Gdańsku z 27 czerwca 2005 r., ASDo 3/05, LEX nr 466401.

jako dowód mogą zostać wykorzystane informacje uzyskane w trakcie podsłuchu procesowego, dotyczące popełnienia przestępstwa katalogowego, ale innego niż określone w postanowieniu sądu. Zgodnie z orzecnictwem Sądu Najwyższego jest to dopuszczalne pod warunkiem, że nowe przestępstwo łączy się ściśle z tzw. przestępstwem pierwotnym³⁰. Takie stanowisko poddaje krytyce J. Skorupka, wskazując, że kontrola i utrwalanie rozmów telefonicznych godzi w konstytucyjną wolność komunikowania się i ochronę tajemnicy korespondencji, a jej ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony. Wskazanie w postanowieniu sądu przestępstwa wraz z kwalifikacją prawną oznacza jego zgodę na zdobycie informacji dotyczących tylko tego przestępstwa, a tym samym nie dotyczy informacji dotyczących innych przestępstw, nawet tych katalogowych. Informacje takie należy zatem zakwalifikować jako zdobyte w trybie sprzecznym z ustawą i wbrew artykułowi 49 Konstytucji³¹.

Organem stosującym kontrolę i utrwalanie rozmów jest w postępowaniu karnym sąd, natomiast w przypadkach niecierpiących zwłoki postanowienie w tym przedmiocie może wydać także prokurator. Jak wskazuje się w orzecnictwie, przypadek niecierpiący zwłoki zachodzi, gdy wystąpienie przez prokuratora do sądu z wnioskiem i czekanie na jego decyzję mogłoby wiązać się z utratą możliwości pozyskania ważnych dowodów³². Postanowienie prokuratora podlega jednakże zatwierdzeniu przez sąd, który w przypadku niewyrażenia zgody na kontrolę zarządza zniszczenie utrwalonych do tej pory zapisów. Nie mogą one wówczas stanowić dowodu w postępowaniu, ponieważ ich uzyskanie nastąpiło w sposób bezprawny i może zostać zakwalifikowane jako nieuprawnione uzyskanie dostępu do informacji poprzez podłączenie się do sieci telekomunikacyjnej, czyli przestępstwo spenalizowane w art. 267 § 1 kk³³.

Kolejnym wymogiem pozwalającym uznać ingerencję w wolność z art. 49 Konstytucji za zgodną z prawem jest sprecyzowanie maksymalnego czasu, w którym sąd może stosować podsłuch. Takie rozwiązanie w pełni kore-

³⁰ Wyrok SN z 3 grudnia 2008 r., sygn. akt. V KK 195/08, OSNKW 2009/2/17.

³¹ J. Skorupka, *Krytycznie o stanowisku Sądu Najwyższego w kwestii legalności kontroli rozmów telefonicznych*, „Prawo i Prokuratura” 2011, nr 4, s. 5–19.

³² Postanowienie SA w Krakowie z 5 lutego 2009 r., LEX nr 500219.

³³ T. Gregorczyk, *Komentarz...*, s. 595.

sponduje z regulacją międzynarodową i stanowiskiem ETPCz³⁴. Na gruncie obecnie obowiązującego kpk, kontrola i utrwalanie rozmów mogą być wprowadzone na okres 3 miesięcy z możliwością przedłużenia o kolejne 3 miesiące w szczególnie uzasadnionym przypadku. Co więcej, jeżeli ustana przyczyna wprowadzenia kontroli, powinna być ona natychmiast zakończona, nawet jeżeli nie upłynął jeszcze okres określony w postanowieniu. Tytułem przykładu, sytuacja taka może mieć miejsce, jeżeli w toku postępowania nastąpiła zmiana zarzutów i nowy czyn nie mieści się już w katalogu przestępstw określonych w art. 237 § 3 kpk.

Rozwiązanie określające maksymalny możliwy czas stosowania kontroli należy uznać za słuszne. Należy pamiętać, że jedną z zasad demokratycznego państwa prawa jest zapewnienie praw i wolności jednostki, określających jej status. Ingerencja władzy w wolność konstytucyjną jest natomiast wyjątkiem podyktowanym szczególnymi względami i jako taki powinna być sformułowana w sposób jasny i precyzyjny. Podśluch, nawet ten stosowany legalnie przez organy procesowe, stanowi dużą ingerencję w szeroko rozumiane życie prywatne jednostki. W związku z tym, realizując postulat praworządności wynikający z zasady demokratycznego państwa prawa, prawo powinno określać w sposób precyzyjny zakres działania władz publicznych.

Co więcej, jednostce przysługuje zażalenie na postanowienie o zastosowaniu kontroli, w którym to może domagać się zbadania jej zasadności i legalności. Uprawnienie to stanowi wyraz realizacji konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności postępowania, wyrażonej w art. 77 Konstytucji. Stwierdzenie, że podśluch stosowany był nielegalnie, a więc z pogwałceniem warunków kodeksowych, skutkować będzie zakazem wykorzystania nagrania jako dowodu w procesie. Ustawodawca, określając granice przedmiotowo-podmiotowe środków inwigilacji niejawnej – nadał im charakter gwarancyjny. Łamanie przepisów dotyczących poszukiwania i uzyskiwania dowodów z podśluchu niweczyłoby konstytucyjną ochronę praw obywatelskich³⁵.

Zasygnalizować należy także, że oprócz podśluchu procesowego, uregulowanego w kodeksie postępowania karnego, w polskim systemie prawnym można wyróżnić także podśluch pozaprocesowy w ramach czynno-

³⁴ Wyrok ETPCz z 8 lipca 2004 r. w sprawie Libert p. Belgi, skarga nr 44734/98.

³⁵ Wyrok SA w Lublinie z 18 maja 2009 r., II Aka 122/08, LEX nr 513128.

ści operacyjno-rozpoznawczych³⁶. Uregulowany został on m.in. w ustawie o policji³⁷, ustawie o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu³⁸, ustawie o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym³⁹. Szczegółowe rozważania związane z tym rodzajem podsłuchu wykraczają jednak poza ramy niniejszego opracowania.

V.

Stosowanie podsłuchu procesowego przez organy procesowe w ściśle określonych prawem przypadkach, pomimo ingerencji w konstytucyjną wolność komunikowania się i tajemnice korespondencji, wydaje się uzasadnione. Natomiast należy zwrócić uwagę na problematykę dopuszczalności wykorzystania jako dowodu w postępowaniu karnym podsłuchu stosowanego nie przez organy procesowe na zasadach określonych w kodeksie, ale przez osoby prywatne. Podsłuch taki stanowi wyjątkowo uciążliwą ingerencję w wolność i ochronę tajemnicy komunikowania, stąd też dopuszczalność wykorzystania jako dowodu nagrania uzyskanego w toku takiego działania budzi wiele zastrzeżeń. Zagadnienie to warte jest pogłębionej analizy, zwłaszcza w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego i uchwalenia przez ustawodawcę art. 168a kpk, regulującego niedopuszczalność przeprowadzenia i wykorzystania dowodu uzyskanego w wyniku czynu zabronionego.

Podsłuch stosowany przez podmiot prywatny na gruncie obecnie obowiązującego kpk można zakwalifikować jako dowód prywatny. Nie wdając się w szczegóły terminologiczne, należy przyjąć, że dowodem prywatnym będzie taki dowód, który został „zgromadzony, wyszukany, zabezpieczony czy też w jakikolwiek inny sposób utrwalony przez podmiot niebędący organem procesowym (podmiot prywatny)”⁴⁰. Za dopuszczalnością takie-

³⁶ S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997, s. 45.

³⁷ Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o policji (Dz.U. Nr 30, poz. 179 ze zm.).

³⁸ Ustawa z 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. Nr 74, poz. 676 ze zm.).

³⁹ Ustawa z 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. Nr 104, poz. 708 ze zm.).

⁴⁰ A. Bojańczyk, *Dowód prywatny w postępowaniu karnym perspektywie prawnoporównawczej*, Warszawa 2011, s. 203-204.

go dowodu w postępowaniu karnym świadczy fakt, że kodeks nie wprowadza w zasadzie żadnego zamkniętego katalogu dowodów, uznając za takie wszystko, co może przyczynić się do wykrycia prawdy a nie jest objęte zakazem dowodowym⁴¹. Ponadto, do 1 lipca 2015 r. treść art. 393 § 3 kpk pozwalała na wyciągnięcie wniosku, że dokumenty prywatne są dopuszczalne w postępowaniu karnym, o ile powstały one poza postępowaniem karnym i nie dla jego celów. Zastrzeżenie to stanowiło pewną tamę dla „prywatnej inwigilacji”, którą mogłyby prowadzić osoby prywatne z pogwałceniem praw i wolności konstytucyjnych. W związku z tym niedopuszczalne były w postępowaniu karnym dowody prywatne gromadzone w celu wykorzystania ich w sprawie karnej⁴².

Brak było natomiast w ustawie procesowej przepisu, który zabraniałby wykorzystania dowodów prywatnych, spełniających warunki z art. 393 §3, ale zgromadzonych, czy też wyszukanych w sposób nielegalny, w drodze przestępstwa. Dowody takie określane są mianem „owoców zatrutego drzewa”, ponieważ pozyskane zostały z naruszeniem przepisów prawa. Kwestia ta budziła zatem duże kontrowersje, zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie sądowym. Najwięcej wątpliwości wywoływała dopuszczalność wykorzystania w procesie karnym dowodów prywatnych, ingerujących w szeroko rozumiane prawo do prywatności. Problem dotyczył zwłaszcza dowodu z podsłuchanej czy też nagranej rozmowy telefonicznej pomiędzy dwiema osobami, w której jedna z nich np. przyznaje się do popełnienia przestępstwa. Oczywiście mowa o podsłuchu założonym przez nieuprawnioną do tego osobę. W sytuacji takiej dochodziło do konfliktu wartości: konstytucyjnej wolności komunikowania się i ochrony tajemnicy korespondencji z obowiązkiem dążenia do uzyskania prawdy materialnej w procesie karnym⁴³.

Brak było zatem do 1 lipca 2015 r. instytucji eliminującej możliwość wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego z naruszeniem normy materialnej, w związku z czym wielu autorów uważało, że jest on dopusz-

⁴¹ Postanowienie SN z 14 listopada 2006 r. V KK 52/06, LEX nr 202271.

⁴² Wyrok SA we Wrocławiu z 11 września 2013 r., II AKa 249/13, LEX nr 1378924.

⁴³ K. Dudka, *Dopuszczalność tak zwanych dowodów prywatnych a realizacja zasady prawdy*, [w:] *Zasada prawdy materialnej. Materiały z konferencji Krasiczyn 15–16 października 2005 r.*, red. Z. Sobolewski, G. Artymiak, Kraków 2006, s. 351.

czalny. W konsekwencji rozmowa podsłuchana i nagrana przez osobę trzecią, pomimo że zachowanie takie zabronione było na gruncie ustawy karnej, mogła być wykorzystana jako dowód w postępowaniu⁴⁴. Zwolennicy takiego rozwiązania argumentowali, że w ten sposób ustawodawca dał pierwszeństwo zasadzie prawdy materialnej. Gwarantowało to wg nich konstytucyjne prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, a także prawidłowego przypisania odpowiedzialności karnej. Wprowadzenie zakazu dowodowego obejmującego prywatnie dokonane nagranie zmniejszyłoby natomiast możliwość dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych, a tym samym godziłoby w naczelną zasadę postępowania karnego, która posiada swoje gwarancje konstytucyjne⁴⁵. Co więcej, autorzy ci uważali, że wykorzystanie dowodu uzyskanego z naruszeniem prawa do prywatności lub wolności komunikowania się nie zmniejszało prawa oskarżonego do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, ponieważ dysponował on uprawnieniami procesowymi, umożliwiającymi np. kwestionowanie autentyczności nagrania⁴⁶.

Zarówno w judykaturze, jak i doktrynie można jednak spotkać było stanowisko przeciwne, oparte na zakorzenionej w systemie *common law* zasadzie zakazu wykorzystania owoców z zatrutego drzewa oraz akcentujące znaczenie konstytucyjnych praw i wolności, zwłaszcza wolności komunikowania i ochrony tajemnicy korespondencji. Jego zwolennicy podkreślali, że całokształt polskiego systemu prawnego, z uwzględnieniem wartości konstytucyjnych, wskazuje na to, że dowód pozyskany z naruszeniem prawa ma charakter nielegalny i nie może być wykorzystany w procesie. W wyroku z 18 maja 2009 r. Sąd Apelacyjny w Lublinie stwierdził, że podsłuch nielegalny nie może być procesowo wykorzystany, ustawodawca bowiem jasno sformułował warunki dopuszczalności zarządzenia podsłuchu i określił jego granice, co ma charakter gwarancyjny. Wobec tego jakiegokolwiek odstępstwo od tej reguły, jako naruszające konstytucyjną ochronę praw obywatelskich, jest niedopuszczalne⁴⁷. Podobne stanowisko zajął Sąd Apelacyjny w Białym-

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ A. Bojańczyk, *Z problematyki konstytucyjnej dopuszczalności niektórych dowodów prywatnych w postępowaniu karnym*, „Palestra”, 2004, nr 9–10, s. 44, LEX 45199/6.

⁴⁶ A. Bojańczyk, *Z problematyki konstytucyjnej dopuszczalności niektórych dowodów prywatnych w postępowaniu karnym*, „Palestra”, 2004, nr 9–10, s. 44, LEX 45199/8.

⁴⁷ Wyrok SA w Lublinie z 18 maja 2009 r., sygn. akt II Aka 122/08, LEX nr 513128.

stoku, podkreślając, że posługiwanie się w procesie tzw. owocami zatrutego drzewa godzi nie tylko w wartości konstytucyjne, ale także jest niezgodne z konwencjami międzynarodowymi, których Polska jest stroną⁴⁸. Ponadto zakaz wykorzystania dowodu z podsłuchu prowadzonego wbrew przepisom ustawowym wynika z całości rozwiązań konstytucyjnych, a ta, jako najwyższy akt prawny stosowany bezpośrednio, ma bezwzględny prymat w systemie źródeł prawa⁴⁹. Zakaz wykorzystania dowodów pozyskanych nielegalnie uzasadniano także tym, że dążenie do wykrycia prawdy nie uzasadnia łamania praw drugiego człowieka⁵⁰.

VI.

Nowelizacja kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r., wprowadziła istotne zmiany w zakresie dopuszczalności wykorzystania dowodów prywatnych. Nowe brzmienie uzyskał art. 393 § 3 kpk: „Mogą być odczytywane na rozprawie wszelkie dokumenty prywatne, powstałe poza postępowaniem karnym, w szczególności oświadczenia, publikacje, listy oraz notatki”. Ustawodawca zrezygnował więc z wymogu, aby dokumenty te powstały „nie dla celów” postępowania karnego. Niewątpliwie zwiększyło to doniosłość dowodów prywatnych w postępowaniu karnym. Dopuszczalne jest bowiem obecnie odczytywanie na rozprawie wszelkich dokumentów prywatnych, powstałych poza postępowaniem karnym, czyli także tych, które powstały specjalnie w celu wykorzystania ich w tymże postępowaniu. Zmiana ta podyktowana jest zwiększeniem kontrydiktoryjności całego procesu karnego. Jeszcze przed jej wejściem w życie wskazywano, że spowoduje ona wyeliminowanie kolejnego ograniczenia formalnego w dążeniu do ustalenia prawdy. Rozszerzenie kontrydiktoryjności dotyczy co prawda nie tylko oskarżonego, ale wszystkich stron, nie mniej w założe-

⁴⁸ Wyrok SA w Białymstoku z 18 marca 2010 r. sygn. akt. II AKa 18/10, LEX nr 577418.

⁴⁹ D. Drajewicz, *Glosa do wyroku sądu apelacyjnego z dnia 18 maja 2009 r., II AKa 122/08, „Palestra”* 2010, nr 5–6, s. 264–269.

⁵⁰ W. Nartowski Wojciech, *Drzewo zatrute, owoc niekoniecznie, „Rzeczpospolita”* z 17 października 2011 r., LEX 139934/2.

niu ustawodawcy zmiana ta umożliwić ma przede wszystkim obronie lepsze przygotowanie się do procesu.

Rozwiązanie zwiększające znaczenie dowodów prywatnych zasługuje na aprobatę, niemniej stworzyło jednocześnie konieczność uregulowania pewnych zakazów dowodowych. Niezbędne stało się wprowadzenie mechanizmu, który wykluczyłby możliwość wykorzystania dowodów uzyskanych dla celów postępowania karnego w sposób sprzeczny z prawem. Mając na uwadze postulaty zgłaszane od dawna w doktrynie i piśmiennictwie, ustawodawca słusznie dostrzegł w końcu potrzebę wprowadzenia przepisu, który implementowałby do polskiego procesu karnego zasadę zakazu wykorzystania tzw. owoców zatrutego drzewa⁵¹. Wynikiem tego jest wprowadzenie nowego art. 168a kpk. Stanowi on, iż: „niedopuszczalne jest przeprowadzenie i wykorzystanie dowodu uzyskanego do celów postępowania karnego za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art.1 par. 1 kodeksu karnego”. Przepis ten stanowi niezbędne minimum w zakresie eliminacji dowodów uzyskanych nielegalnie. Wobec jego jednoznacznego brzmienia niedopuszczalność wykorzystania dowodu uzyskanego w wyniku podsłuchu prywatnego, po 1 lipca 2015 r. nie budzi już żadnych wątpliwości. Należy zatem sformułować wniosek, że wprowadzane zmiany wzmacniają karnoprocesową gwarancję konstytucyjnych praw i wolności jednostki. Ustawodawca należycie podkreślił znaczenie wolności komunikowania się i ochrony tajemnicy korespondencji, która zagwarantowana jest nie tylko na poziomie krajowym, ale i w aktach rangi międzynarodowej jako jedna z podstawowych wolności człowieka. Jednocześnie nie można zgodzić się ze stanowiskiem, że wprowadzenie zakazu dowodowego w postaci niedopuszczalności wykorzystania dowodów uzyskanych za pomocą czynu zabronionego godzi w zasadę prawdy materialnej. Nie można zapominać bowiem, że dążenie do prawdy nie może być podejmowane „za wszelką cenę” z pogwałceniem podstawowych praw i wolności człowieka. Jednoznacznie opowiadam się za stanowiskiem, zgodnie z którym dopuszczenie przestępnego pozyskiwania dowodów przez strony niewiele miałoby wspólnego z rzetelnym procesem karnym. Należy zgodzić się z poglądem wyrażonym przez 4 sędziów

⁵¹ Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Opinia prawna dotycząca projektu ustawy o zmianie ustawy – kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw* (sprawozdanie podkomisji stałej do spraw nowelizacji prawa karnego, druki sejmowe nr 870, 945 oraz 378), s. 32.

ETPCz w zdaniu odrębnym do Wyroku w sprawie Schenk v. Szwajcaria, w którym to podnieśli oni, że zgodność z prawem przeprowadzonych dowodów ma duże znaczenie dla rzetelności całego procesu karnego. W sytuacji, w której sąd opiera się na dowodach uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem, proces traci przymiot rzetelności⁵².

Wątpliwości budzi natomiast ograniczenie rozumienia czynu zabronionego tylko do przestępstwa, nie wyklucza to bowiem wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego w wyniku popełnienia wykroczenia. Podnosi się także, że ustawodawca posługując się pojęciem „czyn zabroniony”, nie uwzględnił stanu wyższej konieczności, co może powodować powstanie skutków nieproporcjonalnych do popełnionego czynu⁵³. Pomimo tego należy uznać, że przepis art. 168a kpk stanowi krok milowy w kierunku wzmocnienia ochrony konstytucyjnych praw i wolności w postępowaniu karnym.

VII.

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, wprowadzająca art. 168a, to niewątpliwie duży ukłon w stronę zagwarantowania prawnokarnej ochrony tajemnicy i wolności komunikowania się. Ustawodawca jednoznacznie przesądził w końcu o niedopuszczalności wykorzystania dowodów zdobytych w sposób, który wyczerpuje znamiona czynu zabronionego ustawą karną. Po 1 lipca 2015 r. zakaz wykorzystania nagrania uzyskanego w ramach prywatnej inwigilacji nie będzie już budził żadnych wątpliwości. Dążenie do prawdy materialnej nie może bowiem prowadzić do naruszania gwarantowanych jednostce praw i wolności. Rozwiązanie to należy uznać za prawidłowe i realizujące zasadę demokratycznego państwa prawnego.

⁵² Wyrok ETPCz w sprawie Schenk p. Szwajcarii z 12 lipca 1988 r. nr skargi 10862/84.

⁵³ D. Drajewicz, *Kontradiktoryjność procesu przed sądem I instancji w znowelizowanym KPK*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 21, <http://czasopisma.beck.pl/monitor-prawniczy/artypk/kontradiktoryjnosc-procesu-przed-sadem-i-instancji-w-znowelizowanym-kpk/> (12.06.2015).

Literatura

- Banaszak B., *Komentarz Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Bartoszewicz M., *Art. 49. Tajemnica komunikowania się*, [w:] *Komentarz. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.
- Bojańczyk A., *Z problematyki konstytucyjnej dopuszczalności niektórych dowodów prywatnych w postępowaniu karnym*, „Palestra”, 2004, nr 9–10.
- Bojańczyk A., *Dowód prywatny w postępowaniu karnym perspektywie prawnoporównawczej*, Warszawa 2011.
- Chojniak Ł., Jasiński W., *Opinia prawna dotycząca projektu ustawy o zmianie ustawy – kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw* (sprawozdanie podkomisji stałej do spraw nowelizacji prawa karnego, druki sejmowe nr 870, 945, 378).
- Drajewicz D., *Kontrydktoryjność procesu przed sądem I instancji w znowelizowanym KPK*, „Monitor Prawniczy” 2014, Nr 21, [http://czasopisma.beck.pl/monitor-prawniczy/artukul/kontrydktoryjnosc-procesu-przed-sadem-i-instancji-w-znowelizowanym-kpk/\(12.06.2015\)](http://czasopisma.beck.pl/monitor-prawniczy/artukul/kontrydktoryjnosc-procesu-przed-sadem-i-instancji-w-znowelizowanym-kpk/(12.06.2015)).
- Drajewicz D., *Glosa do postanowienia SN z dnia 25 marca 2010 r. sygn. I KZP 2/10 „Prawo i Prokuratura”* 2011, nr 9.
- Drajewicz D., *Glosa do wyroku s.apel. z dnia 18 maja 2009 r., II AKa 122/08*, „Palestra” 2010, nr 5–6.
- Dudka K., *Dopuszczalność tak zwanych dowodów prywatnych a realizacja zasady prawdy*, [w:] *Zasada prawdy materialnej. Materiały z konferencji Krasiczyn 15–16 października 2005 r.*, red. Z. Sobolewski, G. Artymiak, Kraków 2006.
- Dudka K., *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998.
- Gregorczyk T., *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*, Kraków 2005.
- Pikulski S., *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997.
- Rost A., *Tajemnica komunikowania się*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, red. W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski, Warszawa 2009.
- Skorupka J., *Krytycznie o stanowisku Sądu Najwyższego w kwestii legalności kontroli rozmów telefonicznych*, „Prawo i Prokuratura” 2011, nr 4.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Szczechowicz K., *Podsłuch telefoniczny w polskim procesie karnym*, Olsztyn 2009.